

Види цивільно-правових

гарантій суб'єктивних прав та критерії їх класифікації

Т. Є. Крисань

докторант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична
академія»

Актуальність питання видів цивільно-правових гарантій суб'єктивних прав обумовлена сучасним реформуванням цивільного законодавства та потребою напрацювання єдиної концепції гарантованого здійснення цивільних прав.

Ключові слова: гарантії, критерії, класифікації, законодавство.

Актуальность вопроса видов гражданско-правовых гарантий субъективных прав обусловлена современными реформированиями гражданского законодательства и необходимостью наработки единой концепции гарантированного выполнения гражданских прав.

Ключевые слова: гарантии, критерии, классификации, законодательство.

Actuality of the issue of civil law guarantees of the subjective rights is conditioned by modern civil legislature reformation and need of groundwork of the unified conception guaranteed by civil rights execution.

Keywords: guarantees, criteria, classifications, legislature.

Актуальність цього питання обумовлена сучасним реформуванням цивільного законодавства та потребою напрацювання єдиної концепції гарантованого здійснення цивільних прав. Саме за допомогою гарантій суб'єктивні права набувають реально-го змісту, у зв'язку з цим питання сутності, видів юридичних гарантій цивільних прав є важливим інститутом, що забезпечує їх реалізацію.

Безумовно, юридичні гарантії діють комплексно, у єдиній системі, і їх розділення на групи буде певною мірою умовним. У той же час виділення класифікаційних критеріїв і розділення юридичних гарантій на групи відповідно до цих критеріїв дає змогу виявити їх різноманіття, детально дослідити специфіку окремих видів юридичних гарантій суб'єктивних цивільних прав. Класифікація може на основі істотних ознак явищ визначити і встановити їх загальні і специфічні риси, зв'язки і відмінності, якнайповніше відобразити взаємодію і своєрідні переходи одного виду в інший. У практичному плані класифікація виявить існуючі недоліки в системі гарантій суб'єктивних прав, дасть змогу краще і глибше простежити і розкрити їх сутність, вказати на особливості та недоліки законодавчих гарантій, зробити необхідні висновки і запропонувати нові механізми гарантування.

Правові гарантії – це рухомий і динамічний елемент суб'єктивних прав фізичних осіб, для сучасної юриспруденції характерним є уявлення про існування прав фізичної особи у двох аспектах:

1) суб'єктивних прав, під якими розуміють можливості, повноваження конкретної особи;

2) об'єктивних прав, що трактуються як повнокровні юридичні права, що закріплені в правових актах, визнані державою, забезпечені судовою владою [1, с. 247; 2, с. 285]. Під суб'єктивним правом розуміють міру можливої поведінки особи, що дає

змогу самостійно здійснювати дії, направлені на досягнення цілей, пов'язаних із задоволенням своїх інтересів, і вимагати визначеної поведінки від зобов'язаних осіб [3, с. 42; 4, с. 358]. Отже, поділ прав на об'єктивне та суб'єктивне відбувається в рамках безпосередньо позитивістського розуміння права. Питання про те, чи можливий такий поділ у рамках природно-правової концепції, залишається поки відкритим.

Наука про суб'єктивні права містить різні підходи до визначення даної категорії. Так, Г. Ф. Шершеневич трактує суб'єктивне право як забезпечену нормами об'єктивного права владу особи здійснювати свій інтерес [5, с. 609]. М. В. Вишняк визначав суб'єктивне право як «совокупность правомочий и притязаний, принадлежащих личности на основе норм объективного права, как то, что признается в интересах индивида и снабжено возможностью правовой защиты» [6, с. 28]. До речі, від такого трактування природи суб'єктивних прав існували в рамках теорії юридичного позитивізму й відступи. Так, Д. Д. Гримм вважав суб'єктивні права похідними не від установленого правителем закону, а від суспільних («побутових») відносин. Він наголошував, що й норма права була обумовлена реальними потребами життя [7, с. 21-22].

Переважаюча більшість цивілістів радянських часів не уявляла існування суб'єктивного права поза правовідносинами. Така позиція в поєднанні зі статичною теорією правоздатності давала змогу стверджувати, що там, де норма права закріплює лише відносини з державою, правове регулювання не виходить за рамки правоздатності, а тільки-но встановлюються правові відносини між конкретними особами, у цих осіб виникають також суб'єктивні права і відповідні їм обов'язки.

Інша позиція складається у разі, якщо припустити існування суб'єктивних прав поза правовідносинами. Слідом за деякими фахівцями в галузі теорії права подібну

конструкцію до абсолютних цивільних прав застосував Д. М. Генкін [8, с. 92]. У тій мірі, у якій суб'єктивне право не породжує правовідносин між уповноваженою і конкретними зобов'язаними особами, воно не виходить за межі правових зв'язків свого носія з державою, яким таке право санкціоновано, і тому забезпечується мірами юридичної охорони. Але тоді зникає різниця між суб'єктивним правом і правоздатністю, яка згідно із статичною теорією також не залежить від відносин з конкретними особами та цілком визначається фактом її державного визнання.

Якщо зводити суб'єктивне право до однієї лише міри поведінки, дозволеної уповноваженим, то наслідком є неможливість розмежувати правоздатність і суб'єктивне право. Справді, міра юридично дозволеної поведінки утворює зміст правоздатності в такій самій мірі, як і суб'єктивного права. Саме це і мають на увазі, коли кажуть, що бути правоздатним означає мати повноваження на певну поведінку, бути носієм певного права. А якщо в характеристиці суб'єктивного права справа обмежується зазначенням лише на міру дозволеної поведінки, то тим самим відмінність між суб'єктивним правом і правоздатністю усувається.

У праці, опублікованій в середині 50-х років, Н. Г. Александров, підходячи до правоздатності із загальнотеоретичних позицій, розглядав її як своєрідні тривалі правовідносини між особою та державою, правовідносини, які обумовлюють можливість для особи за наявності фактичних умов, передбачених юридичною нормою, ставати учасником правовідносин того чи іншого виду, тобто володіти тими чи іншими правомочностями і нести ті чи інші обов'язки [9, с. 116]. Наведене положення в поєднанні зі статичною теорією С. М. Братуся і дає ключ до вирішення обговорюваної проблеми, якщо при цьому суб'єктивне право не виводиться за рамки правовідносин, а в його змісті розрізняються дозволеність певної поведінки

самому вповноваженому і можливість вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб. Тоді стає зрозумілим, що: а) правоздатність – передумова правовідносин, а суб'єктивне право – один з необхідних його елементів; б) правоздатність втілює ставлення як носія з державою, а суб'єктивне право – із зобов'язаною особою; в) правоздатність визначає міру дозволеної її власнику поведінки, а суб'єктивне право – також міру поведінки зобов'язаних осіб, на яке має право претендувати уповноважений [10, с. 47].

На початку XX ст. Я. М. Магазинер визначив суб'єктивне право як відкриту для особи можливість діяти без перешкод, коли держава встановлює за собою зобов'язання не протидіяти здійсненню громадянами свободи дії [11, с. 217-218]. Сучасне уявлення про суб'єктивне право дає змогу стверджувати, що суб'єктивне право як юридична категорія традиційно означає вираження в правовій нормі і встановлення в ній: 1) свободи поведінки фізичної особи в межах, визначених правовою нормою; 2) можливості користування певним соціальним благом; 3) повноваження на здійснення конкретних дій і права вимагати здійснення або утримання дій від інших осіб; 4) можливості звернутися за захистом порушеного права до суду.

Перефразовуючи Р. О. Халфіну, можна сказати, що не буває суб'єктивного права або юридичного обов'язку взагалі, буває суб'єктивне право або юридичний обов'язок певного суб'єкта: громадянина, людини, кредитора, боржника та ін. Іншими словами, позитивне право виражає або закріплює не просто суб'єктивне право, а виражає і закріплює суб'єктивне право саме певних суб'єктів. З цієї точки зору можна розрізняти певну спеціалізацію позитивного права за галузями, правовими інститутами, окремими правовими нормами.

А. В. Волков зауважує, що суб'єктивне цивільне право, встановлене в тій чи іншій правовій нормі, ефективно реалізується лише

в єдності з іншими правовими засобами, цілями, цінностями, що входять до складу цивільно-правової системи [12, с. 69].

Отже, сутність суб'єктивного права полягає в юридичній гарантованості і забезпеченій зобов'язаннями інших осіб можливості. Адже ніхто не буде заперечувати, що суб'єктивні права залишаться не забезпеченим принципом, якщо вони не будуть захищені і гарантовані.

У сучасній юридичній науці не існує єдиної думки щодо класифікації гарантій прав та свобод людини і громадянина, відсутні напрацювання стосовно класифікації гарантій цивільних прав.

Традиційно гарантії поділяють на загальні (загальносоціальні) та спеціальні (власне правові, юридичні). Загальні гарантії являють собою сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, що спрямовані на практичне здійснення прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод щодо їх неповного або неналежного здійснення, захист прав від можливих порушень [13, с. 57]. У свою чергу, спеціальні (власне правові, юридичні) гарантії визначають як надання державою формальної (юридичної) загальнообов'язковості умовам, які необхідні для того, щоб кожна фізична особа могла скористатися своїми цивільними правами. Юридичні (спеціальні) гарантії встановлюються в цивільному законодавстві, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються суб'єктивні права, усуваються порушення їх прав й інтересів, поновлюються порушені права. Як зазначає В. Ф. Погорілко, юридичні гарантії складають систему, взаємозв'язок між елементами, а отже, юридичні гарантії можна систематизувати за різними підставами. Науковець виділяє нормативно-правові та організаційно-правові юридичні гарантії.

Відмінність юридичних гарантій від інших видів гарантій полягає в такому: якщо економічні, політичні, соціально-моральні гарантії є передумовою реалізації прав, сво-

бод і обов'язків людини, то юридичні гарантії спрямовані на конкретне (безпосереднє) здійснення суб'єктивних прав фізичної особи та їх охорону від протиправних посягань і порушень.

Існує й інший науковий підхід. У 1947 році А. І. Денисов у підручнику з теорії держави і права висловив таку думку: «Усю сукупність гарантій прав і обов'язків можна підрозділити на загальні гарантії (для усіх прав і обов'язків) і на особливі гарантії кожного права і кожного обов'язку» [14, с. 322]. Слід підкреслити, що система спеціальних гарантій цивільного права за всією структурою, сукупністю умов і засобів гарантування схожа з аналогічною системою інших галузей права, оскільки в кожному випадку існує особливий вид правовідносин, що підлягають державному правовому регулюванню. Завдання дослідника полягає в тому, щоб з'ясувати, який зв'язок між загальними гарантіями і цивільним правом і якими саме спеціальними гарантіями воно забезпечується.

Поділ юридичних гарантій за галузевим принципом визнається наукою і використовується в законодавстві. Виходячи з цього положення, юридичні гарантії можна класифікувати відповідно до традиційного поділу норм права за галузями: 1) конституційні гарантії, що закріплюють основи конституційного ладу, розмежування повноважень між органами державної влади, визнання людини і її прав і свобод найвищою цінністю; 2) адміністративно-правові гарантії, які визначають порядок функціонування органів державної влади і управління; 3) матеріальні гарантії (норми матеріального права); 4) процесуальні гарантії (норми процесуального права). Ця класифікація досить умовна, оскільки норми процесуального характеру є в більшості галузей права, але, оскільки вони в них не переважають, можна виділити їх в окремий блок.

Подальша класифікація буде побудована, враховуючи специфіку цивільних прав

та особливостей цивільно-правових гарантій. Підстави класифікації є проявом того загального, що властиво кожній цивільно-правовій гарантії, яка належить до цієї групи. Водночас відмінності в самих підставах слугують критерієм, за допомогою якого можна розмежувати окремі групи цивільно-правових гарантій.

Цивільно-правові гарантії можна класифікувати, використовуючи такі критерії: 1) соціальний зміст; 2) спосіб реалізації цивільно-правових засобів гарантування; 3) приналежність цивільних прав чи обов'язків, що є об'єктом гарантування, суб'єктові цивільно-правових гарантій; 4) підстави виникнення; 5) функція, що виконується для об'єкта гарантування; 6) джерело цивільно-правових засобів гарантування; 7) об'єкт гарантування; 8) правова природа об'єкта гарантування.

Так, за соціальним змістом цивільно-правові гарантії поділяються на майнові, тобто гарантії, безпосередньо пов'язані з майном (наприклад, стягнення відсотків, відшкодування збитків), і немайнові, тобто такі гарантії, що безпосередньо не складаються з приводу майна. Проте, як правило, майже всі норми цивільного права націлені на отримання будь-яких матеріальних або духовних благ, але існування спільної мети не виключає наявності безпосередньої (найближчої) мети [15, с. 310]. А. Єфімова підкреслює, що право часто регулює суспільні відносини, застосовуючи інститути, не властиві природі цих відносин, з міркувань зручності і доцільності.

До немайнових гарантій можна віднести: 1) цивільно-правові гарантії інформаційного характеру; 2) процедурні гарантії; 3) цивільно-правові гарантії оновленого характеру; 4) контрольні гарантії; 5) заходи оперативного характеру.

Сутність цивільно-правових гарантій інформаційного характеру зводиться до того, що через відповідні цивільні права й обов'язки сторони майнових правовідно-

син зобов'язані обмінюватися певного роду інформацією. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. визначає інформацію про фізичну особу (персональні дані) – відомості чи сукупність відомостей, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована.

Аналіз цивільного законодавства дає змогу стверджувати, що законодавець встановлює приписи інформувати учасників обігу в трьох конструктивних варіантах: для захисту (ч. 4 ст. 105, ч. 1 ст. 107 ЦК України); для вибору вигідного шляху реалізації прав і обов'язків (ст. 362 ЦК України); для дій загального характеру (ст. 28 ЦК України).

У будь-якій сфері правовідносин, регульованих цивільним правом, де є необхідність вдосконалення порядку виникнення і реалізації суб'єктивних прав, має бути передбачена відповідно матеріально-правова процедура. Відсутність у ряді випадків нормативних вказівок про порядок діяльності суб'єктів змушує на практиці заповнювати необхідні процедури, ґрунтуючись на наявних досвіді і традиціях. Відповідно до властивого цивільному праву принципу диспозитивності фізичні особи майнових правовідносин можуть визначати для себе процедуру реалізації суб'єктивних прав і обов'язків.

Для цивільно-правових гарантій контрольного характеру властиве те, що один суб'єкт цивільного права контролює дії іншого, до числа таких правовідносин можуть бути віднесені: будівельний підряд (ч. 3 ст. 881 ЦК України: замовник має право здійснювати контроль і нагляд за будівництвом); комерційна концесія (ч. 2 ст. 1120 ГК України: правовласник зобов'язаний контролювати якість товарів, робіт, послуг...).

Стосовно заходу оперативного характеру існують різні пояснення суті такого виду немайнових гарантій. Так, Т. Є. Каудіров вважає, що це спеціальні заходи захисту суб'єктивних цивільних прав, спрямовані на односторонню зміну або припинення

зобов'язання з метою припинення або відновлення порушених прав. В. П. Грибанов розуміє під ними такі юридичні засоби правоохоронного характеру, які застосовуються до порушника цивільних прав і обов'язків. В. Єм вважає, що вони «по суті є цивільно-правовими заходами примусового забезпечення належного виконання зобов'язання в договірних правовідносинах, вживаними правомочною стороною з метою примусової дії на зобов'язану особу безпосередньо на стадії виконання зобов'язання». У господарському законодавстві одностороння відмова від виконання господарського договору є взагалі оперативно-господарською санкцією.

Загальним для цих позицій є те, що оперативні заходи пов'язують з правовим забезпеченням або правовим захистом, тобто з певними правами сторони в зобов'язанні. Якщо виходити з цієї позиції, то не буде можливості розглядати оперативні заходи як цивільно-правові гарантії. Коли ж під оперативними заходами ми розумітимемо «засновані на законодавстві або угоді сторін дії суб'єкта», тоді їх можна буде віднести до досліджуваного явища. Саме з цього слід виходити при аналізі заходів оперативного характеру як цивільно-правових гарантій. Важлива їх відмінність полягає в немайновому змісті. Оперативні заходи мають переважно організаційний характер і безпосередню мету перетворення структури правовідносин. Майнові наслідки настають тут лише як попутний результат.

У цій статті як оперативні заходи розглядаються такі міри: 1) оперативного характеру, пов'язані зі зміною договірних правовідносин; 2) пов'язані з припиненням договірних правовідносин загалом або конкретних прав і обов'язків; 3) що є одностороннім заходом.

З наведеної класифікації й аналізу конкретних прикладів випливає, що норми, які містять правові засоби гарантування майнового характеру, є охоронними, тоді

як немайнові гарантії є результатом здійснення регулятивних норм.

За способом реалізації цивільно-правові засоби гарантування можна поділити на три групи: гарантії, що є дотриманням обов'язків; гарантії, що є виконанням припису; гарантії, що виражаються у використанні права.

Конкретні цивільно-правові заборони, а відповідно і гарантії, що належать до першої групи, виконують різноманітні функції, а саме:

1) юридико-технічного прийому в регулюванні тих або інших цивільних правовідносин (ч. 2 ст. 332 ЦК України містить таку норму: особа, що самочинно переробила чужу річ, не набуває права власності на нову річ. Заборона в цьому випадку виконує функцію уточнення, внесення більшої визначеності);

2) заборони, що мають мету забезпечити публічні інтереси (ч. 1 ст. 383 ЦК України не допускає розміщення в житлових будинках промислових виробництв);

3) заборони, спрямовані на забезпечення прав і обов'язків кредиторів. У свою чергу, ці заборони можна поділити на такі групи:

– заборони повернення виконаного (ст. 267 ЦК України: боржник або інша зобов'язана особа, що виконала обов'язок після спливу позовної давності, не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо вона в момент виконання не знала про сплив позовної давності; п. 2 ст. 416 ЦК України: ч. 4 ст. 653 ЦК України: сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконано ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом);

– заборони, засновані на особливостях суб'єкта зобов'язання (ст. 1083 ЦК України: наступне відступлення фактором права грошової вимоги третій особі не допускається, якщо інше не встановлено договором факторингу; п. 3 ст. 238 ЦК України: представник не може вчиняти правочини від імені

особи, яку він представляє. У своїх інтересах або в інтересах іншої особи, представником якої він одночасно є);

в) заборони, що забезпечують односторонню диспозитивність (відмова комерційної організації від укладення публічного договору за наявності можливості надати споживачеві відповідні товари, послуги, виконати для нього відповідні роботи не допускається).

Реалізацію заборон можна кваліфікувати як цивільно-правові гарантії, оскільки вони мають конкретний поведінковий зміст, а їх об'єктами є цивільні права й обов'язки. Хоча заборони не є характерними для приватної сфери, вони все-таки виконують важливу функцію в загальному механізмі гарантування.

Для цивільно-правових гарантій характерне те, що вони є реалізацією цивільно-правових обов'язків активного типу, що покладаються законом або іншим нормативним актом, мають організуючий зміст (немайновий). Інформаційні і процедурні цивільно-правові гарантії за змістом, як правило, є гарантіями виконання за способом реалізації.

Використання права – це ще один спосіб втілення права в життя, форма активного, навіть творчого забезпечення суб'єктом своїх законних інтересів. Цивільно-правовий спосіб впливу характеризується тим, що ця галузь визнає за суб'єктами право на певну поведінку. Цивільне право, і в цьому полягає головна сутнісна риса його методу, наділяє учасників стосунків суб'єктивними правами як засобами задоволення інтересів, що визнаються законом, забезпечення реалізації інших цивільних прав і обов'язків. Таким чином, для цивільно-правових гарантій взагалі характерне те, що вони є реалізацією прав, і тільки деякі належать до перших двох груп гарантій, про які йшлося вище.

Відповідно до належності об'єкта гарантування тому або іншому суб'єктові мож-

на виділити: по-перше, цивільно-правові гарантії прав або обов'язків, що належать українським громадянам (резидентам), по-друге, що належать юридичним особам, по-третє, що належать іноземним суб'єктам цивільного права (нерезидентам).

Гарантії речових прав і обов'язків мають мінімум відмінностей від належності тому або іншому суб'єктові цивільного права. Речові права мають однаковий об'єм гарантування. Тим часом, існує особлива група цивільно-правових гарантій речових прав, що створюються у зв'язку з особливим суб'єктом. Їх особливість полягає в тому, що вони мають особливе джерело – міжнародні договори, а також їх суб'єктами є іноземні юридичні особи і громадяни. Цивільний кодекс також містить норму, відповідно до якої, якщо міжнародним договором України встановлені інші правила, ніж ті, які передбачені цивільним законодавством, застосовуються правила міжнародного договору (ч. 2 ст. 10 ЦК України).

Залежно від суб'єкта, який здійснює цивільно-правові гарантії, можливий поділ на: гарантії, здійснювані за допомогою діяльності органів державної влади і місцевої самоврядності, їх посадових осіб. Так, прийняття нормативно-правових і правозастосовчих актів здійснюється уповноваженими органами і посадовими особами.

Гарантії, здійснювані за допомогою діяльності організацій, бюро, фондів. Прикладом можуть слугувати імперативні норми Закону «Про страхування», яким страховики зобов'язані створювати недержавні об'єднання. Створення таких об'єднань страховиків та приватних фондів при них є вигідним для суспільства, адже фізична особа отримує подвійну гарантованість відшкодування їй шкоди, завданої діями інших, третіх осіб.

Гарантії, реалізація яких можлива самим суб'єктом права. До таких гарантій можна віднести різні способи самозахисту. Відповідно до статті 19 Цивільного кодек-

су України допускається самозахист цивільних прав. При цьому способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, і не виходити за межі дій, необхідних для його припинення. Спосіб самозахисту цивільних прав – це дія або система дій щодо захисту цивільних прав, застосованих правомочною особою законом або договором, без звернення до відповідних державних або інших правоохоронних органів. Цивільний кодекс України встановлює різні способи захисту порушених прав, які можуть бути самостійно реалізовані правомочною особою без звернення до відповідних державних органів (зміна або припинення правовідносин, відшкодування збитків, стягнення неустойки тощо).

Гарантії, реалізація яких можлива лише при спільній діяльності фізичної особи й уповноважених суб'єктів (перш за все органів державної влади і місцевої самоврядуності). Йдеться про такі гарантії, як, наприклад, винесення судового акта за результатами розгляду позовної заяви, поданої фізичною особою. Судові органи розглядають ті або інші спірні питання лише за наявності конкретного звернення (позовної заяви та ін.).

Цивільно-правові гарантії зобов'язальних прав і обов'язків характеризуються диференціацією залежно від сфери діяльності суб'єкта цивільного права. Тут існує така закономірність: правові засоби гарантування прав і обов'язків фізичних осіб устанавлюються переважно законодавцем, тоді як для прав і обов'язків суб'єктів, що займаються підприємницькою діяльністю, передбачена велика можливість їх договірною (автономною) гарантування. Мова йде про допустимість односторонньої відмови від виконання зобов'язання, пов'язаного з його виконанням сторонами підприємницької діяльності, і односторонню зміну умов такого зобов'язання. Необхідно відзначити існування ще однієї закономірності – «вирівнювання» учасників майново-

го обігу шляхом устанавлення для слабкої сторони зобов'язання спочатку інших, особливих умов участі в договірних стосунках: пільгового порядку укладення, зміни або розірвання договору (при цьому слабкій стороні в зобов'язанні надаються додаткові права, на її контрагента покладаються додаткові обов'язки), посилення відповідальності сильної сторони в зобов'язанні за його невиконання або неналежне виконання і, навпаки, обмеження відповідальності слабкої сторони тощо. «Слабкою» в даному випадку виступає сторона, що не має в розпорядженні ніяких фактичних можливостей впливати на контрагента з метою виконання зобов'язання, що впливає з договору. «Сильна», навпаки, має в розпорядженні всі реальні можливості, в змозі диктувати партнерові за договором свою волю. Законодавець відносить «вирівнювання» до гарантій. Безумовно, такого роду гарантії не є в чистому вигляді цивільно-правовими, бо в них передусім відображається публічний інтерес. Але без них постає питання про реальність цивільних суб'єктивних прав слабкої сторони, і тому вони допустимі і потрібні для об'єкта гарантування. Вони «зливаються» з іншими гарантіями. Тут проявляється обумовленість гарантій особливостями соціальної сфери об'єкта, їх комплексний характер.

Цивільно-правові гарантії виникають на основі юридичних фактів, які можна поділити на дві групи: життєві обставини, пов'язані з розвитком внутрішнього механізму прав, що гарантуються, і обов'язків, і факти, що мають значення для безпосередньої освіти і реалізації правових засобів гарантування. Прикладом останніх є норма, що зобов'язує засновників (учасників) юридичної особи або орган, що прийняв рішення про реорганізацію юридичної особи, письмово повідомити про це кредиторів юридичної особи, що ліквідується. З цієї норми видно, що підставою виникнення цивільно-правової гарантії є обставина, безпо-

середньо не пов'язана з тими правами кредиторів, які є об'єктом гарантування.

Наступна класифікація базується на функціях, що виконуються гарантіями. Ними прийнято вважати типові, найбільш загальні напрями, відповідно до яких забезпечується (гарантується) здійснення правових норм, їх ефективна дія. Кожна функція гарантування синтезує однопорядкові гарантуючі властивості, що дає змогу розподілити гарантії за функціональними каналами, а також представити цивільно-правові гарантії як єдину систему.

Н. А. Боброва пропонує виділяти три основні функції: стимулюючу (спрямовану на підвищення активності в реалізації норм, що слугує засобом мотивації у виборі того або іншого варіанта юридично значимої поведінки); правозабезпечувальну (що має значення там, де правореалізуючий процес ускладнений); превентивно-охоронну (спрямовану на відновлення, усунення і запобігання порушенню або його загрози).

Вихідна позиція цієї праці заснована на запереченні кваліфікації тієї або іншої правової дії як гарантії. Б. І. Пугинський у своїй докторській дисертації зазначає, що правові норми внаслідок свого ідеального змісту не здатні самі забезпечувати виникнення реального результату. Як необхідна ланка між нормою і результатом виступають дії, практичні зусилля людей. У зв'язку з цим неприпустимо розглядати функції стимулювання як гарантії.

Отже, функціями цивільно-правових гарантій пропонується вважати: позитивне правозабезпечення; запобігання; припинення; відновлення порушеного права або обов'язку. Усі вказані функції зумовлені соціальною дійсністю, з якою пов'язані права й обов'язки, що є об'єктом гарантування.

Цивільно-правові гарантії, що виконують відновну функцію, мають низку особливостей. По-перше, їх дія завжди пов'язана з правом, яке порушується і є об'єктом гарантування. По-друге, гарантування відбуваєть-

ся своєрідним способом – «відновленням», тобто приведенням у попередній стан, що існував до порушення. По-третє, ці гарантії є ретроспективними, що вказує на необхідність існування таких гарантій після того, як не виконали своєї дії позитивні механізми. По-четверте, ці гарантії виникають тільки на розсуд відповідних суб'єктів.

До таких гарантій слід відносити реалізацію наступної правомочності, що складається у дві основні групи:

1. Реально-відновну правомочність: відновлення положення, що існувало до порушення права; застосування наслідків недійсного заперечного правочину, застосування повернути отримане в натурі; присудження до виконання обов'язку в натурі; витребування майна з чужого незаконного володіння; повернення негрунтового збагачення в натурі.

2. Компенсаційно-відновну правомочність: відшкодування збитків (крім утраченої вигоди, оскільки в цьому випадку гарантується інтерес кредитора, а не порушене право); сплата відсотків відповідно; виплата страхового відшкодування; сплата неустойки, за винятком штрафної; виконання зобов'язання поручителем; відшкодування вартості негрунтового збагачення; сплата в подвійній сумі завдатку стороною, що отримала завдаток, при допущенні нею невиконання договору та ін.

Наступна класифікація виходить з дуалістичності цивільного права. У цій галузі існують два принципово різних прошарки нормативного регулювання: а) норми, регламентовані державою; б) норми, що створюються або акцептуються безпосередньо учасниками цивільного обігу. Так само повинні розмежовуватися і два види цивільно-правового гарантування.

За об'єктом гарантування цивільно-правові гарантії поділяються на два блоки – гарантії прав і гарантії обов'язків. Особливістю цивільно-правового гарантування є те, що воно зосереджене на цивільних правах.

За сферами дії юридичні гарантії суб'єктивних прав необхідно класифікувати на: міжнародні юридичні гарантії; внутрішні державні юридичні гарантії; договірні (проті) гарантії цивільних прав.

Поряд з цим пропонується виділити в критерій класифікації юридичних гарантій направленість юридичних гарантій на той чи інший структурний елемент правового статусу фізичної особи, а саме:

юридичні гарантії, спрямовані на здійснення прав і свобод фізичної особи;

юридичні гарантії, спрямовані на використання пільг;

юридичні гарантії, спрямовані на виконання обов'язків;

юридичні гарантії, спрямовані на дотримання обмежень;

юридичні гарантії, спрямовані на законність притягнення до відповідальності.

Таким чином, класифікація цивільно-правових гарантій суб'єктивних прав є певною мірою умовною. Тим часом усі гарантії взаємозв'язані, утворюють логічну систему. Під системою гарантій слід розуміти сукупність самостійних елементів, але підпорядкованих закономірностям функціонування і розвитку цілого утворення. Практично жодна з гарантій не діє сама по собі, ізольовано від інших. Більше того, можна вважати, що на різних рівнях складаються певні комплекси (блоки) гарантій. Отже, виділення класифікаційних критеріїв є обґрунтованим з метою виявлення різноманіття юридичних гарантій і їх детального дослідження для розвитку науки.

Список використаної літератури

1. Алексеев С. С. Линия права / С. С. Алексеев. – М., 2006. – С. 247.
2. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М., 2000. – С. 285.
3. Автономов А. С. Права человека, правозащитная и правоохранительная деятельность / А. С. Автономов. – М., 2009. – С. 42.
4. Братусь С. Н. Субъективное право / С. Н. Братусь // Юридический энциклопедический словарь. – М., 1984. – С. 358.
5. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права / Г. Ф. Шершеневич. – Вып. III. – М., 1912. – С. 609.
6. Вишняк М. В. Личность в праве / М. В. Вишняк. – Пг., 1917. – С. 28.
7. Гримм Д. Д. Юридическое отношение и субъективное право / Д. Д. Гримм. – СПб, 1897. – С. 21-22.
8. Генкин Д. М. Право собственности как абсолютное субъективное право. – Советское государство и право / Д. М. Генкин. – 1958. – № 8. – С. 92.
9. Александров Н. Г. Законность и правоотношения в советском обществе / Н. Г. Александров. – М., 1955. – С. 116.
10. Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://civil.consultant.ru>
11. Магазинер Я. М. Заметки о праве / Я. М. Магазинер // Правоведение, 2000. – № 5. – С. 217-218.
12. Волков А. В. «Субъективные» и «субъективные гражданские» права через призму запрета на злоупотребление правами / А. В. Волков // Право и государство: теория и практика. – №2. – 2009. – С. 69.
13. Конституційне право України. Академіч. курс : підруч.: у 2-х т. – Т. 2 / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 800 с.
14. Денисов А. И. Советское государственное право / А. И. Денисов / М., 1947. – С. 322.
15. Баришпольская Т. Ю. О процедурных нормах гражданского права / Т. Ю. Баришпольская // Проблемы совершенствования гражданско-правового регулирования. Томск, 1988. – С. 310.